

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๑

จดหมายเหตุเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต

ราชบัณฑิตยสภารวบรวม

นางเนาว์ โกศลวินิจฉัย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

อำมาตย์เอก พระโกศลวินิจฉัย (จีน สุขปาล)

วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๕

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำนำ

นางเนาว์ โกศลวินิจฉัย จะทำการปลงศพสนองคุณอำมาตย์เอก พระโกศลวินิจฉัย (จิ้น สุขปาล) ใคร่จะพิมพ์จดหมายเหตุเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต เพื่อแจกในเวลาพระราชทานเพลิง จึงมาขออนุญาตต่อราชบัณฑิตยสภา กรรมการได้อนุญาตให้พิมพ์ได้ตามประสงค์

อนึ่งในการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ เจ้าภาพได้เรียงประวัติอย่างย่อ ๆ ของผู้มรณะส่งมาขอให้พิมพ์ไว้เป็นที่ระลึกด้วย จึงได้พิมพ์ไว้ต่อคำนำนี้ไป

ราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

อำมาตย์เอก พระโกศลวินิจฉัย (จิ่น สุขปาล) ต. ม., จ. ช., ร. จ. พ.

ประวัติ

อำมาตย์เอก พระโกศลวินิจฉัย (จิ้น สุขปาล) ต.ม., จ.ช., ร.จ.พ. บุตร์พระอุไทยเทพธน (เมฆ สุขปาล) และนางอุไทยเทพธน (เทศ สุขปาล) เกิดวันจันทร์ที่ ๘ กุมภาพันธ์ ปีระกา พ.ศ. ๒๔๑๖ ได้ศึกษาวิชชาภาษาไทยชั้นต้นที่โรงเรียนวัดอรุณราชวราราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖ จบชั้นประโยค ๒ ของโรงเรียน แล้วไปเรียนการบัญชีและร่างหนังสือที่กระทรวงกลาโหม พ.ศ. ๒๔๓๓ เข้ารับราชการเป็นเสมียนตรีกระทรวงกลาโหม พ.ศ. ๒๔๓๖ เลื่อนเป็นเสมียนโท พ.ศ. ๒๔๓๙ เป็นเสมียนเอก พ.ศ. ๒๔๔๐ เป็นผู้ช่วยนายเวรกระทรวงกลาโหม พ.ศ. ๒๔๔๒ สมัครเข้าเป็นนักเรียนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุตติธรรม พ.ศ. ๒๔๔๓ ย้ายเข้ารับราชการในกระทรวงยุตติธรรมในตำแหน่งพนักงานอัยยการ พ.ศ. ๒๔๔๗ สอบไล่กฎหมายได้เป็นเนติบัณฑิต พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เป็นผู้พิพากษาศาลมณฑลนครราชสิมา พ.ศ. ๒๔๔๙ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร์บรรดาศักดิ์เป็นหลวงกิติประกาศ และย้ายไปเป็นผู้พิพากษาศาลจังหวัดนครนายก พ.ศ. ๒๔๕๑ ย้ายไปเป็นผู้พิพากษาศาลจังหวัดชลบุรี พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานยศเป็นอำมาตย์ตรี และย้ายไปเป็นผู้พิพากษาศาลมณฑลพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสสริยาภรณ์เบญจมาภรณ์ช้างเผือก พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้รับพระราชทานยศและสัญญาบัตร์บรรดาศักดิ์เป็นอำมาตย์โท พระโกศลวินิจฉัย พ.ศ. ๒๔๕๘ ย้ายเข้ามา

เป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ข้าหลวงพิเศษ พ.ศ. ๒๔๕๙ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสสริยาภรณ์จัตุรถาภรณ์มงกุฎสยาม พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสสริยาภรณ์จัตุรถาภรณ์ช้างเผือก พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้รับพระราชทานยศเป็นอำมาตย์เอก พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสสริยาภรณ์ตริตาภรณ์มงกุฎสยาม พ.ศ. ๒๔๖๗ นอกราชการรับพระราชทานเบี้ยบำนาญ

ส่วนการพระศาสนา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ ได้อุปสมบทที่วัดอรุณราชวราราม สมเด็จพระวันรัตน์ (ทิต) วัดมหาธาตุเป็นพระอุปัชฌายะ สมเด็จพระวันรัตน์ (จ่าย) เมื่อยังเป็นพระธรรมไตรโลกวัดเบญจมบพิตรเป็นกรรมวาจาจารย์

อำมาตย์เอก พระโกศลวินิจฉัย (จิน สุขปาล) ป่วยเป็นโรคตับพิการ ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕ คำนวณอายุได้ ๕๙ ปี

สารบาญ

อธิบายพระนามและนามที่ปรากฎในจดหมายเหตุ

พระพุทธรังสรร	พระพุทธรูปฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
พระพุทธนิมิต	พระพุทธรูปฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
เจ้าฟ้าใหญ่ เจ้าฟ้ามงกุฎ	พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เจ้าฟ้าน้อย	พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าหยู่หัว
กรมขุนรามอิศเรศ	พระองค์เจ้าสุริยา พระเจ้าลูกเธอในรัชชกาลที่๓ ต่อมาเลื่อนเบ็นกรมพระ
พ่อมั่ง กรมขุนเดชอดิศร	พระองค์เจ้ามั่ง พระเจ้าลูกเธอในรัชชกาลที่ ๒ ต่อมาเลื่อนเบ็นสมเด็จกรมพระยาเดชาดิศร
กรมขุนพิพิธภูเบนทร	พระองค์เจ้าพนมวัน พระเจ้าลูกเธอในรัชชกาลที่ ๒ ต่อมาเลื่อนเบ็นกรมพระ
กรมหมื่นนุชิตชิโนรส	พระองค์เจ้าวาสุกรี พระเจ้าลูกเธอในรัชชกาลที่ ๑ ทรงผนวชเบ็นพระราชาคณะเจ้าคณะกลางอยู่วัดพระเชตุพน ต่อมาทรงรับมหาสมณุตมาภิเษก เบ็นสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส

กรมหมื่นพิทักษ์เทเวศร์	พระองค์เจ้ากุญชร พระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๒ ต่อมาเลื่อนเป็นกรมพระ
กรมหมื่นวงศาสนิท	พระองค์เจ้านวม พระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่๒ ต่อมาเลื่อนเป็นกรมหลวงวงศาธิราชสนิท
พระองค์เจ้าฤกษ	พระเจ้าลูกเธอในกรมพระราชวังบวร ฯ รัชกาลที่ ๒ ทรงผนวชเป็นพระราชาคณะ อยู่วัดบวรนิเวศ ถึงรัชกาลที่ ๕ ทรงรับมหาสมณุตมาภิเษกเป็นสมเด็จกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์
พระองค์เจ้าลดาวัลย์	พระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๓ ต่อมาเป็นกรมหมื่นภูมินทรภักดี
พระองค์เจ้าอรณพ	พระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๓ ต่อมาเป็นกรมหมื่นอุดมรัตนราศี
พระองค์เจ้าอุไร	พระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๓ ต่อมาเป็นกรมหมื่นอตุลยลักษณสมบัติ
พระองค์เจ้าบุตรี	พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๓ ถึงรัชกาลที่ ๕ เป็นกรมหลวงวรเสรฐสุดา
หม่อมเจ้าพระรอง	ในกรมหลวงพิเศษศรีสวัสดิ์ พระเจ้าลูกเธอรัชกาลที่ ๑ ทรงผนวชเป็นเปรียญ ๙ ประโยค ต่อมาได้เป็นหม่อมเจ้าพระญาณวราภรณ์ ที่พระราชาคณะอยู่วัดบพิตรพิมุข

เจ้าพระยาพระคลัง	(ดิศ บุนนาค) ต่อมาเลื่อนเป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์
พระยาศรีพิพัฒน์	(ทัศ บุนนาค) ต่อมาเลื่อนเป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ
พระยาราชสุภาวดี	(โต กัลยาณมิตร) ต่อมาเลื่อนเป็นเจ้าพระยานิกรบดินทร ที่สมุหนายก
พระยาศรีสุริยวงศ์	(ช่วง บุนนาค) ต่อมาเลื่อนเป็นเจ้าพระยาที่สมุหพระกลาโหม ถึงรัชกาลที่ ๕ เลื่อนเป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์
พระยาเพ็ชรพิชัย	(เสือ สนธิรัตน) ต่อมาเป็นเจ้าพระยาธรรมา
พระยาอภัยโนฤทธิ์	
พระยาเทพวรชุน	
พระยาพิพัฒน์โกษา	(บุญศรี บุรณศิริ) ต่อมาเลื่อนเป็นพระยามหาอำมาตย์ แล้วเป็นเจ้าพระยาธรรมา ถึงรัชกาลที่ ๕ เป็นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี
พระยาโชฎึกราชเศรษฐี	
พระยาประชาชีพ	
พระยาเพ็ชรปาณี	
พระยาราชเสนา	
พระอินทรเทพ	(ขุนทอง) ต่อมาเลื่อนเป็นพระยาเพ็ชรพิชัย
พระยาพิเรนทรเทพ	

พระศรีสหเทพ	(ปาน) ต่อมาเลื่อนเป็นพระยาราชสุภาวดี
จมื่นสรรเพธภักดี	
จมื่นเสมอใจราช	
จมื่นราชามาตย์	(ขำ บุนนาค) ต่อมาเป็นเจ้าพระยาทิพากรวงศ์
จมื่นราชาบาล	
จมื่นสมุหพิมาน	(แพ บุนนาค) ต่อมาเป็นพระยาศรีพิพัฒน์ ถึงรัชกาลที่ ๕ เลื่อนเป็นเจ้าพระยา
จมื่นอินทามาตย์	
หลวงศรีกาฬสมุท	
หลวงรักษาสมบัติ	
หลวงเทพ (สัสดี)	
หลวงพิทักษสุเทพ	
ขุนราชนิทาน	
หมื่นอภัย (ธรรมการ)	
นายชัยขรรค์	(แย้ม บุนนาค) ต่อมาเป็นพระยาวรพงศพิพัฒน์
เจ้าจอมมารดาอิ่ม	ธิดาเจ้าพระยานิกรบดินทร เป็นเจ้าจอมมารดากรมหลวงวรเสรฐสุดา ถึงรัชกาลที่ ๕ เป็นท้าวสมศักดิ์
ท้าวศรีสัจจา	(แสง)

จดหมายเหตุ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต

อธิบายเบื้องต้น

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเถลิงถวัลยราชสมบัติ เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๓๖๗ เสด็จดำรงสิริราชสมบัติมาโดยความผาสุกสิริสวัสดิ์ได้ ๒๕ พรรษา ครั้นถึงปีจอ จุลศักราช ๑๒๑๒ (พ.ศ.๒๓๙๓) ทรงพระประชวรไม่สบายพระองค์มาตั้งแต่เดือน ๑๐ แต่ในเดือนท้ายระดูพรรษา ทรงพระอุตสาหะเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกฐินได้ตลอดตามเคยอย่างทุกปี แต่นั้นมาพระอาการก็ไม่สบายมากขึ้น พระองค์ก็ทรุดโทรมลงโดยลำดับ ได้ประชุมแพทย์ถวายพระโอสถ พระอาการก็ไม่เคลื่อนคลายขึ้น พระองค์ทรงทราบชัด ว่าพระอาการซึ่งทรงพระประชวรครั้งนี้ จะเป็นอวสานแห่งพระชนมายุมิได้ทรงประมาท จึงทรงแสดงพระราชปรารภ และพระราชประสงค์ด้วยเรื่องต่าง ๆ ดังปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุที่พิมพ์ไว้ในเล่มนี้

พระราชปรารภเรื่องการปกครองแผ่นดิน

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ สํฆํ สรณํ คจฺฉามิ คุณพระรัตนตรัยอันเป็นใหญ่ในโลก ให้เจ้าพระยาพระคลัง พระยาศรีพิพัฒน์ พระยาราชสุภาวดี กับขุนนางผู้น้อยทั้งปวง จงเป็นสามัคคีรสแก่กันและกัน ตั้งใจฉลองพระเดชพระคุณสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์มาแล้ว ได้ช่วยกันรักษาแผ่นดินของสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวอันเป็นปฐมกษัตริย์มาได้ถึง ๖๙ ปี จนมีพระญาติประยุรวงศานุวงศ์สืบ ๆ มาเป็นอันมากประมาณถึงพันหนึ่งสองพัน แต่ที่เป็นผู้หญิงนั้นยกเสีย ว่าแต่ผู้ชายที่เป็นผู้ใหญ่ก็มี กลางคนก็มี เด็กก็มีนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ชุบย้อมคุณานุรูปทุกองค์ แต่ที่จะให้บังคับให้ท่านผู้ใดเป็นเจ้าแผ่นดินบังคับไม่ได้ขอเสียเถิด ให้พระญาติประยุรวงศ์กับขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยประนีประนอมกัน สมมุติจะให้พระองค์ใดหรือผู้ใดขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดินก็สุดแต่จะเห็นพร้อมกันเถิด ให้เห็นแก่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้ากับสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวด้วย อย่าให้ฆ่าฟันกันเสียนักเลย จงช่วยกันรักษาแผ่นดินไปด้วยกันเถิด

อนึ่งการพระราชกุศลซึ่งได้สร้างวัดวาอารามกับทั้งการพระราชกุศลสิ่งอื่น ๆ ยังค้างอยู่เป็นอันมากนั้น ถ้าท่านผู้ใดจะได้ครองแผ่นดินสืบไปจงสงเคราะห์แก่ข้า ด้วยเงินในท้องพระคลังทั้งข้างหน้าข้างในมีอยู่สัก ๔๐,๐๐๐ ชั่งเศษ ขอไว้ให้ข้า ๑๐,๐๐๐ ชั่ง จะใช้ในการพระราชกุศล

ซึ่งยังค้างอยู่นั้น ยังเงินอีก ๓๐,๐๐๐ ชั่งเศษนั้น จงเอาไว้ใช้ในการแผ่นดินต่อไปเถิด ทองคำก็มีอยู่กว่า ๒๐๐ ชั่ง ขอแบ่งไว้ให้ข้าเป็นส่วนพระราชกุศลสำหรับยืดวัดวาอารามที่ยังค้างอยู่นั้นให้สำเร็จก่อน ทองเหลืออยู่จากนั้นจะใช้ทำเครื่องละเม็งละคอนและการแผ่นดินก็ตามเถิด

อนึ่งพระอัฐิพระไอยกีพระไอยกาของข้าซึ่งอยู่ในหอพระอัฐินั้น ก็คอยู่ก็ให้มอบไว้กับพระเจ้าลูกเธอผู้ชายพระองค์ใด ๆ ก็ตามเถิด ถ้าและเขาฆ่าเสียหมดแล้ว ก็ให้มอบไว้กับพระเจ้าลูกเธอผู้หญิงที่ยังเหลืออยู่นั้น จะได้เชิญไปเสียให้พ้น ถึงพระบรมอัฐิสมเด็จพระศรีสุลาไลยนี้เล่าก็เป็นสูงเท้าหน้าต่ำเท้าหลังหาสมควรที่จะอยู่ร่วมกับพระบรมอัฐิไม่ ก็ให้เชิญไปไว้กับพระอัฐิพระไอยกีพระไอยกาเสียด้วยเถิด

จดหมายเหตุกระแสพระราชโองการฉะบับนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กรมหมื่นวงศาสนิท พระยาพิพัฒน์โกษา เขียนออกมา ณวันจันทร์เดือน ๓ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีจอโทศก เพลาตี ๑๑ ทุ่มเศษ

กระแสพระราชดำริด้วยเรื่องรัชทายาท

(คัดจากพระราชพงศาวดารของเจ้าพระยาทิพากรวงศ)

ครั้นณวันอังคารเดือน ๓ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เพลาย่าย ๕ โมง มีรับสั่งให้หาพระยาศรีสุริยวงศ์จางวางมหาดเล็กเข้าไปเฝ้าในที่ มีพระราชโองการถามว่า พระยาพิพัฒน์ ๆ ได้เอาจดหมายที่ทรงอนุญาตนั้นออกไปปรึกษาหารือเสนาบดีแล้วหรือ เขาว่ากะไรบ้าง พระยาศรีสุริยวงศ์กราบทูลว่า ได้ทราบเกล้าทราบกระหม่อม ทุกคนพากันเศร้าโศกและเห็นว่าโปรด ๆ ดังนี้พระเดชพระคุณเป็นที่สุด ปรึกษากันว่าพระโรคนั้นยังไม่ถึงตัดรอน แพทย์หมอยังพอฉลองพระเดชพระคุณได้อยู่ ซึ่งจะยกพระวงศานุวงศพระองค์ใดพระองค์หนึ่งขึ้นก็ยังไม่สมควร จะช่วยกันฉลองพระเดชพระคุณ ว่าราชการแผ่นดินมิให้มีเหตุการณ์ภัยอันตรายขึ้นได้ จึงตรัสสั่งให้ท่านพระยาศรีสุริยวงศ์ขยับเข้าไปให้ชิดพระองค์ให้ลูบดูพระสรีรกาย แล้วดำรัสว่าร่างกายทรุดโทรมถึงเพียงนี้แล้วหมอเขาว่ายังจะหายอยู่ไม่เห็นด้วยเลย การแผ่นดินไปข้างหน้าไม่เห็นผู้ใดที่จะรักษาแผ่นดินได้ กรมขุนเดชเล่าท่านก็เป็นคนพระกรรณเบาใครจะพูดอะไรท่านก็เชื่อง่าย ๆ จะเป็นใหญ่โตไปไม่ได้ กรมขุนพิพิธเล่าก็ไม่รู้จักการงาน ปัญญาก็ไม่สอดส่องไปได้ ท่านฟ้าน้อยเล่าก็มีสติปัญญารู้วิชาการช่างและการทหารต่าง ๆ อยู่ แต่ไม่พอใจทำราชการ เกียจคร้าน รักแต่การเล่นสนุกเท่านั้น ที่สติปัญญาพอจะรักษาแผ่นดินได้อยู่ก็เห็นแต่ท่านฟ้าใหญ่คนเดียว แต่รังเกียจอยู่ว่าท่านฟ้าใหญ่ถืออย่างมอญ ถ้าเป็นเจ้าแผ่นดินขึ้นก็จะให้พระสงฆ์ห่มผ้า

อย่างมอญเสียหมดทั้งแผ่นดินดอกกระมัง กลัวเจ้านายข้าราชการเขาจะไม่ชอบใจ จึงได้อนุญาตให้ตามใจคนทั้งปวงสุดแท้แต่จะเห็นพร้อมเพรียงกัน การต่อไปภายหน้าเห็นแต่เองที่จะรับราชการเป็นอธิบดีผู้ใหญ่ต่อไป การศึกสงครามข้างญวนข้างพะม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่พวกข้างฝรั่ง ให้ระวังให้ดีอย่าให้เสียทีแก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่ดีควรจะร่ำเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว ทุกวันนี้คิดสละห่วงใหญ่ให้หมด อาลัยอยู่แต่วัดสร้างไว้ใหญ่โตหลายวัด ที่ยังค้างอยู่ก็มี ถ้าชำรุดทรุดโทรมไปจะไม่มีผู้ช่วยทนุบำรุง เงินในพระคลังที่เหลือจับจ่ายใช้ราชการแผ่นดินมีอยู่ ๔๐,๐๐๐ ชั่ง ขอสัก ๑๐,๐๐๐ ชั่งเถิด ถ้าผู้ใดเป็นเจ้าแผ่นดินแล้วให้ช่วยบอกแก่เขาขอเงินรายนี้ ให้ช่วยทนุบำรุงวัดที่ชำรุดและการวัดที่ยังค้างอยู่นั้นเสียให้แล้วด้วย ท่านพระยาศรีสุริยวงศ์รับพระราชโองการแล้วก็ร้องไห้ ถอยออกมาจากที่เฝ้า

พระราชอุทิศถวายพระธำมรงค์ทรงพระพุทธรูป

วันพฤหัสบดี เดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีจอโทศก มีพระราชโองการโปรดเกล้า ฯ หา พระยาพิพัฒน์โกษา หมื่นสรรเพธภักดี เข้าไปเฝ้าในที่พระบรรทม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ มอบพระธำมรงค์ ๔ องค์ คือ

พระธำมรงค์เพ็ชร์ใจกลางผลบัวอ่อน ๑

พระธำมรงค์เพ็ชร์ใจกลางผลสวาดอ่อน ๑

พระธำมรงค์ทับทิมใจกลางผลสวาดอ่อน ๑

พระธำมรงค์ทับทิมใจกลางผลบัวอ่อน ๑

ทรงพระกรุณาดำรัสสั่งว่า พระอาการไม่คลายมีแต่ทรุดลงทุกวัน ทรงเห็นว่าพระโรคจะไม่หาย ถ้าสิ้นพระชนม์เสด็จสวรรคตแล้ว ก็ให้เชิญพระธำมรงค์เข้าไปทรงพระในหอพระ.

(บัญชีรายละเอียดเพ็ชร์พลอยประดับพระธำมรงค์ ๔ องค์)

พระธำมรงค์เพ็ชร์องค์ ๑ มีเพ็ชร์ใจกลางผลบัวอ่อน ๑ เพ็ชร์มงคลผลเขืออ่อน ๑๗ เพ็ชร์หน้าจอกผลกล่อมแก่ ๑๔ เพ็ชร์บ่าผลกล่ำปอก ๒ เพ็ชร์มงคลบ่าผลเขือแก่ ๒๖ รวม ๖๐

เพ็ชร์ประดับก้าน ผลกล่อมแก่ ๖ ผลเขือแก่ ๔ ผลงาอ่อน ๗ ผลงาแก่ ๒๓ รวม ๔๐ รวมทั้งองค์เป็น ๑๐๐

พระธำมรงค์องค์นี้ใส่กล่องทองรูปไข่หลังประดับนิด (นิล ?)

พระธำมรงค์ทับทิม ๑ องค์ มีทับทิมใจกลางผลสวาดอ่อน ๑ บ่าทับทิมผลกล่ำอ่อน ๒ หน้าเพ็ชร์ผลกล่อมแก่ ๑๒ รวมทั้งองค์เป็น ๑๕

พระอำมรงค์องค์นี้ใส่กำปั่นทองหลังกราบช้าง ทั้ง ๒ องค์นี้ทรงพระพุทธรังสรรค์

พระอำมรงค์เพ็ชร์อีกองค์ ๑ มีเพ็ชร์ใจกลางผลสวาดอ่อน เป็นเรือนนอกมีเพ็ชร์เม็ดเดียว

พระอำมรงค์ทับทิมอีกองค์ ๑ มีทับทิมใจกลางผลบัวอ่อน ๑ มงคลเพ็ชร์ผลเขื่อแก่ ๑๘ หน้าจอกทับทิมผลบัวอ่อน ๑๔ บ่าทับทิมผลกล่ำแก่ ๒ รองบ่าเพ็ชร์ผลกล่อมปอก ๒ ก้านเพ็ชร์ผลเขื่ออ่อน ๗ ก้านเพ็ชร์ผลเขื่อแก่ ๓๐ เป็นทับทิม ๑๗ เพ็ชร์ ๕๗ รวมทั้งองค์เป็น ๗๔

พระอำมรงค์ ๒ องค์นี้ใส่กล่องนากหลังประดับพลอยดอกตะแยกอยู่กล่องเดียวกัน ทั้ง ๒ องค์นี้ทรงพระพุทธนิมิต

พระราชปรารภเรื่องพระสงฆ์ห่มแหวก

พ่อมังขา พ่อจงเป็นเชฐมัตตัญญู พ่อจงรู้วารน้ำจิตต์และอธิบายของข้าผู้พี่ อันขันธะทุพลภาพมากอยู่แล้ว ด้วยแผ่นดินศรีอยุธยาทรงพระเจ้าแผ่นดินมา ๒ พระองค์แล้ว กับพี่ด้วยอีกคนหนึ่งเป็น ๓ ตั้งแต่แผ่นดินล้นเกล้าล้นกระหม่อมสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ท่านได้ปราบดาภิเษกปีขาลนั้นมาได้ ๕ ปี ถึงปีมะแมพี่จึงเกิด ตั้งแต่จำความได้มาจนอายุได้ ๒๒ ปี ได้บวชในแผ่นดินนั้น ต่ออายุได้ ๒๓ จึงสิ้นแผ่นดินไปมาเป็นแผ่นดินของล้นเกล้าล้นกระหม่อมอีก ๑๖ ปี จึงมาเป็นแผ่นดินของพี่ พระภิกษุผู้เป็นสงฆรัตนในกรุงศรีอยุธยาก็เห็นนุ่งสะบงทรงจีวรเป็นลูกบวบทั้งสิ้นด้วยกัน แต่พะม่ารามัญที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่นั้นแลเห็นครองผ้าผิดกับพระภิกษุของเรา จึงเรียกกันว่าพระมอญเดี๋ยวนี้พระไทยก็ห่มผ้าเป็นมอญ โดยอัตตโนมัติปัญญาของพี่เห็นว่าถ้าล้นเกล้าล้นกระหม่อมยังเสด็จอยู่ก็เห็นจะให้ประชุมพระราชาคณะ ได้ว่ากล่าวกันให้เห็นว่าควรไม่ควรนานอยู่แล้ว นี่พี่กลัวจะเป็นบาปเป็นบุญเป็นคุณเป็นโทษพระสงฆ์จะแตกร้าวกันไปจึงมิได้ว่ากล่าว แต่ใจนั้นรักแต่อย่างโบราณอย่างเดียวนั้นและ สืบไปเบื้องหน้าพระภิกษุไทยซึ่งห่มผ้าเป็นมอญนั้นศูนย์ไป พี่เห็นว่าจะควรกับศรีอยุธยา ก็ถ้าแม้นกลับมากขึ้นอีกด้วยเหตุอันใดอันหนึ่ง ชื่อของพี่ผู้ได้เป็นเจ้าแผ่นดินก็มิแต่จะเสียไป เขาจะว่าเป็นเมืองมอญเมืองพะม่าไปเสียมาแต่ครั้งแผ่นดินนั้นนี่แลเป็นความวิตกของพี่มากนักหนา ให้พ่อเห็นแก่พี่ช่วยเอาขึ้นแจ้งกับ

กรมหมื่นนุชิตชิโนรส เธอเป็นบรมญาติอันใหญ่ทรงไว้ซึ่งผ้ากาสาวพัสตรทั้งรู้พระสัทธรรมของพระเจ้าเป็นอันมาก แล้วก็เป็นพระภิกษุศรีอยุธยา พี่มีจีวรอยู่ผืนหนึ่งให้พ่อช่วยถวายกรมหมื่นนุชิต ถ้าเธอจะรับเอาไว้ครองได้ก็ให้ถวายเธอเถิด ถ้าเธอจะมิรับไว้ครองแล้วก็ให้เอาคืนมาเสีย

จดหมายกระแสพระราชโองการฉะบับนี้ ทรงพระกรุณาโปรดให้พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอรณพเขียนออกมาณวันอังคาร เดือน ๓ แรม ๒ ค่ำ ปีจอโทศก เพลาตี ๒ ทุ่มเศษ

คำสารภาพของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ

กระหม่อมฉันเจ้าฟ้ามงกุฎสมมุติเทววงศ ขอรับพระราชทานสารภาพโดยสัตย์โดยจริง ว่าแต่ก่อนเมื่อเป็นภิกษุหนุ่มแรกบวช กำลังยังตั้งหน้าหาความรู้วินัยสิกขา ไปคบหากับพระสงฆ์พวกศึกษาคิดละเอียดไปต่าง ๆ ได้ฟังท่านพูดกันว่าห่มอย่างรามัญเห็นถูกต้องด้วยเหตุต่าง ๆ ก็พลอยเห็นไปด้วย แต่ยังไม่ได้ห่มเองมิได้ ครั้นภายหลังพระสงฆ์อื่น ๆ ท่านห่มเข้าไปในพระราชวังเป็นรับสั่งถามเลย ๆ มิได้ มิรับสั่ง ก็พลอยคิดดีใจไปว่าทรงพระกรุณาโปรดให้ถือตามชอบใจ จึงพลอยทำด้วยต่อมา โดยรักไปข้างทางสิกขาหาได้นึกมาถึงพระเกียรติยศและการแผ่นดินเป็นของสำคัญแขงแรงเหมือนดังทรงพระราชดำริครั้งนี้ไม่เลย ถ้านึกได้แต่ครั้งนั้นก็มิได้ประพฤติมาดังนี้ อนึ่งเมื่อครั้งโน้นเป็นแต่มีศิษย์เป็นพระสงฆ์อื่นจรอยู่ ๕ องค์ ๖ องค์ ไม่ทราบว่าจะมีศิษย์หามากมายไป ครั้นอาศัยพระบารมีเป็นที่ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงบริษัททั้งมากขึ้น จึงคิดเห็นบ้างว่าจะประพฤติห่มอย่างรามัญไม่สมควรแก่พระเกียรติยศและประเพณีพระนครแต่กาลเลยมานานแล้วก็กระดากอยู่ และไม่มีผู้ใหญ่บังคับบัญชาเป็นที่อ้างก็เกรงใจศิษย์หาพวกพ้องที่ประพฤติเหมือนกันอยู่นั้น ครั้งนี้ได้รับสั่งในกรมเป็นที่อ้างก็ยินดีจะประพฤติตามพระราชประสงค์ สนองพระเดชพระคุณมิให้มีความรำคาญเคืองพระบรมราชอัธยาศัย พระเดชพระคุณเป็นที่ล้นที่พ้นชีวิตอยู่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท อนึ่งก็จะได้เป็นสามัคคีคารวะด้วยพระราชาคณะผู้ใหญ่เป็นอันมากต่อไปในเบื้องหน้าด้วย.

ควรมิควรสุดแต่จะโปรด

ปฏิญาณนี้ถวายไว้แต่ณวันพฤหัสบดี เดือน ๓ แรม ๔ ค่ำ ปีจอ โทศก

พระลังกาในอารามนี้ ๑๑ องค์ ขอรับประทานตามใจเขาเถิด บ้านเมืองครูอาจารย์เขาที่บวชอย่างนั้น ครั้นเดียวเช่นเข้าความจะอึงออกไปนอกบ้านนอกเมือง

อธิบายเรื่องต่อมา

ถึงรัชชกาลที่ ๔ พระสงฆ์ธรรมยุติกาซึ่งต้องห่มผ้าคลุมอย่างมหานิกาย พากันถวายพระพรขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตกลับห่มแหวกอย่างเดิม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสตอบว่าการปฏิบัติพระธรรมวินัยเป็นการของสงฆ์ แล้วแต่จะศรัทธาอย่างไรก็ปฏิบัติอย่างนั้น ไม่เกี่ยวด้วยฝ่ายอาณาจักร เพราะฉะนั้นไม่ทรงห้ามปรามหรือทรงอนุญาตทั้ง ๒ สถาน แต่นั้นพระสงฆ์ธรรมยุติกาก็กลับห่มแหวกต่อมา

คำวินิจฉัยเรื่องพระสงฆ์ห่มผ้า

(สันนิษฐานว่าสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรสถวาย)

ผ้าอนุตรวาสก แปลว่าผ้าปิดบังซึ่งโทษ ด้วยเห็นโดยพยัญชนะ อนุตร แปลว่าโทษ วาสก แปลว่าปิดว่ากำบัง ผ้าอุตุตราสงฺค แปลว่า ผ้าบังเฉวียง ผ้าคล้องอยู่โดยมากในเบื้องซ้าย อุตุตร แปลว่า เบื้องซ้าย อาสงฺค แปลว่าคล้องอยู่โดยมาก สํฆาฏิ แปลว่าป้องกัน อันตรายโดยรอบ สํ แปลว่าโดยรอบ ฆาฏิ แปลว่าป้องกันเสียซึ่ง อันตราย ถ้าจะนุ่งห่มก็ควรจะกระทำให้ต้องตามแปลจึงจะชอบ

ผ้าสะบงเป็นผ้านุ่งปกนาภิมณฑลและชงฆมณฑล ผ้าจีวรห่ม เป็นผ้าบังเฉวียง ผ้าสังฆาฏิห่มเป็นผ้าคลุมปกกายมณฑล อนึ่งใน มหาอรรถกถาว่า สมปมาณํ จีวรํ ปารุเปนฺเตน สํหริตฺวา พาหาย อุปริ ชปิตา อุโภ อนฺตา พหิมุขา ติฏฺฐนฺติ ความว่าชายทั้ง ๒ อันพระภิกษุ เมื่อห่มซึ่งจีวรอันประมาณพอเสมอ ม้วนเข้าแล้วตั้งลงในเบื้องบน แห่งแขน มีหน้าในภายนอกตั้งอยู่ และจะเอาผ้าจีวรซ้อนเข้ากับผ้า สังฆาฏิห่มคลุม ม้วนขวบวางลงเสมอย่างนั้น เห็นจะไม่ต้องด้วยความ อันนี้

พระราชปรารภเรื่องอาการทรงพระประชวร

ท่านทั้งหลายทั้งปวงแพทย์หมอต่าง ๆ ก็ดี คนเราที่มีปัญญาก็ดี จงรู้อาการโรคของข้าซึ่งเจ็บครั้งนี้ เดิมให้กะเสาะกะแสะกินเข้าไม่มีรส ตั้งแต่เป็นมาสักปีเศษสองปีแล้ว กินเข้าเก้ามื้อสิบมื้อจะมีรสสักมื้อหนึ่ง เบื่อเข้าสวยกินแต่เข้าต้มเข้าบุหรี่เข้ามูนกะทิ มื้อหนึ่งได้สักถ้วยหนึ่งข้อนถ้วย แล้วก็ให้เจ็บหลังเสียดท้องข้างซ้ายตามชายโครงตั้งแต่ยอดอกไปจนถึงเกลียวปัศฆาฎ ตามสายเสียดตั้งแต่ชายโครงลงไปจนกระทั่งข้อเท้า ได้ให้หมอนวดก็หายบ้าง พอประทะประทังอยู่บ้าง วันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ๒๔ ชั่วโมง ได้ความศุขเป็นปกติครึ่งหนึ่งบ้างข้อนหนึ่งบ้าง ครั้นนานมาก็ได้ความศุขแต่เมื่อขณะนวด โรคเป็นดังนี้ได้บอกแก่หมอนวดให้หายาให้กินมาหลายขนานนักหนาแล้ว พอประทะประทังมาได้ ร่างกายก็ซูบผอมลงทุกวัน ๆ เดี๋ยวนี้เจ็บจนลงล้มหมอนนอนเสื่อ ก็มีโรคอยู่แต่เพียงให้เสียดให้เพ้อข้างตำหระชายดังกล่าวแล้ว เกิดขึ้นใหม่แต่ปีคอุจจาระบีดผายลมเสีย นอนหงายไม่ได้ให้เสียดให้เต้นไปในท้อง ให้ปวดผะให้คลื่นให้เหียน ให้หิวเป็นกำลังกินเข้าไม่ได้เลยให้เจ็บหน้าตะโพกนอนไม่หลับ กลางคืนคืนหนึ่งเคลิ้มไปได้สัก ๓ บาทนาฬิกา กลางวันสักชั่วโมงหนึ่งเอาเป็นดี กินยาก็พอประทะประทังมาได้ แล้วโรคเกิดขึ้นอีกอย่างหนึ่งให้ขัดปัสสาวะเบาออกเล็กน้อย ให้ปวดอยู่เป็นหลายวันจึ่งค่อยเบามากออกมาได้คลายปวดไปหน่อยหนึ่ง โรคซึ่งเกิดอยู่ในกายนั้นก็มีแต่เท่านี้ และจะเป็นอย่างไรมาก

กว่านี้ขึ้นไปอีกพิเคราะห์ดูก็ยังไม่เห็น ท่านผู้ใดเป็นแพทย์เป็นหมอและมีสติปัญญาน้ำจิตต์กอปไปด้วยเมตตากรุณา จงคิดอ่านช่วยเยียวยาโรคข้าให้หายสักครั้งหนึ่งเถิด ข้าจะให้ส่วนกุศลซึ่งข้าได้ทำบุญให้ทานไว้ในพระพุทธศาสนา และการกุศลต่าง ๆ อีกเป็นที่สุดจนได้ ให้ท่านเข้านกเข้ากากินแก่ท่านกึ่งหนึ่ง หนังสืออันนี้ถ้าท่านผู้ใดได้เห็นได้อ่านแล้วถ้าเห็นเหลือสติปัญญาซึ่งจะเยียวยาโรคข้าให้หายได้ ก็จงจำเริญพระไตรลักษณว่า นามรูปํ อนิจฺจํ นามรูปํ ทุกฺขํ นามรูปํ อนตฺตา จะมีผลาอานิสงส์แก่ตนเป็นอันมาก

จดหมายพระราชทานพระอาการฉะบับนี้ ทรงพระกรุณาโปรดให้พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าบุตรี เชิญออกมาให้พระยาราชสุภาวดีณวันศุกร เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ ปีจอ โทศก เวลาเช้า ๔ โมงเศษ

คำขุนราชนิทานแพทย์สนองพระราชปรารภ
เรื่องอาการพระโรค

ข้าพระพุทธิเจ้าขุนราชนิทานได้รับใส่เกล้าใส่กระหม่อมพึ่งพระอาการได้ทราบเกล้าทราบกระหม่อมเห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่า ซึ่งทรงพระประชวรครั้งนี้ เพื่อพระวาโยกระษัยกล่อนจึงกระทำให้แน่นให้เสียดให้ขัดพระยังคนหนักเขา ประทมไม่หลับ พระอาการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานออกมาทั้งนี้ จะขอสนองพระเดชพระคุณถวายพระโอสถให้หายแต่จะช้า

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด ขอเดชะ

คำกรมหมื่นวงศาสนิทเสนอที่ประชุม
เรื่องอาการทรงพระประชวร

กรมหมื่นวงศาสนิทขอรับประทานทำเรื่องราวกราบทูลพระบรมวงศานุวงศ ทั้งพระเจ้าลูกเธอทุก ๆ พระองค์ กับท่านเสนาบดีผู้ใหญ่และทั้งข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย แต่บรรดาที่เป็นข้าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวด้วยกัน จงคิดถึงกตัญญูรู้จักพระเดชพระคุณซึ่งทรงพระมหากรุณาชุบเกล้าชุบกระหม่อมเลี้ยงตามควรกับวาศนาแห่งตน ๆ ได้เป็นเกล้าเป็นกระหม่อมทั่วหน้าคนทั้งสิ้น พระราชอาณาจักรของสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็กว้างขวางใหญ่โตเป็นอันมาก คงจะมีผู้รู้วิชาคุณแห่งแพทย์ต่าง ๆ อยู่ โดยคนที่ป่วยเป็นโรคเช่นทรงประชวรครั้งนี้ก็คงจะมีบ้างพระอาการก็ยังไม่ถึงหนักถึงหนา มีแจ้งอยู่ที่โปรดให้จดหมายพระราชทานออกมาไว้ที่เจ้าคุณสัสดีนั้นแล้ว กระหม่อมฉันสนองพระเดชพระคุณมาก็เต็มสติปัญญามาหลายวันช้านาน แล้วก็ได้ปรึกษาท่านพระยาราชสุภาวดี พระยาพิพัฒน์โกษา ตรึกตรองถวายพระโอสถมาก็หาคลายขึ้นได้สมคาดคิดไม่ พระอาการทบทวนไปยังประชวรอยู่ ครั้นขัดข้องจะหันหน้าไปปรึกษาผู้ใดอีกก็พูดคำหนึ่งสองคำแล้วก็เลยไป ครั้นปรึกษาเจ้ากรมปลัดกรมขุนหมื่น พัน ในกรมหมอ จดหมายแต่ตำรายาต่าง ๆ มาให้คนละ ๒ ขนานบ้าง ๓ ขนานบ้าง ครั้นไล่เลียงคาดคั้นจะให้มั่นคงเข้าก็นิ่งเสียบ้างพูดจาเลื่อนไหลแก้ตัวไปต่าง ๆ หาแน่นอนแขงแรงไม่ เหมือนเสียมิได้ก็เหมือนกัน ขอพระเดชพระคุณทุกองค์จง

ช่วยกระหม่อมฉันคิดอ่านสนองพระเดชพระคุณสืบเสาะหาหมอและคนไข้ที่เคยเป็นโรคเช่นพระอาการเคยได้พบได้เห็น มาไล่เลียงช่วยกระหม่อมฉันคิดสนองพระเดชพระคุณ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวให้หายจึงจะควร ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

กรมหมื่นวงศาสนิทมายื่นณวันอาทิตย์ เดือน ๓ แรม ๗ ค่ำ ปีจอโทศก เพลา ๓ โมงเช้า

พระราชทานจตุปัจจัยแก่พระสงฆ์

ศุภมัสดุ อดีตกาล พระพุทธศักราชชไมยสหัสสสังวัจฉระไตรสตาธฤกไตรนวุติ ปัตยุบันกาล โสณสังวัจฉระ มาฆมาส กาฬปักษ อัฏฐมีคฤถีศศิวาร บริเฉทกาลอุกกฤษฐ พระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ ทรงพระราชศรัทธาเป็นศาสนูปถัมภกยกพระพุทธศาสนา ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลบริจาคพระราชทรัพย์เป็นนิตยภัตรและคิลานภัตร อุทิศถวายแก่ภิกษุสงฆ์สามเณรเนืองนิตย์เป็นหลายสิบปีมาแล้ว บัดนี้ทรงพระประชวรเพื่อพระวาโย มีพระกมลสันดานน้อมไปในพระรัตนตรยาธิคุณ ทรงเห็นพระราชอานิสงส์ในสังฆทานบารมีอันเป็นเหตุที่จะให้สำเร็จแก่พระโพธิญาณ โดยพระราชหฤทัย จึงทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอรรณพ เบิกพระราชทรัพย์ในท้องพระคลังมอบให้ไวยาวัจกรกัปปิยการกสำเร็จจตุปัจจัยทั้งสี่ถวายแก่พระภิกษุและสามเณรในพระอารามหลวง ในกรุงนอกกรุงและหัวเมืองซึ่งขึ้นแก่กรุงเทพ ฯ พระมหานคร แต่บรรดาซึ่งได้รับพระราชทานนิตยภัตรมาแต่ก่อน องค์หนึ่งเงินตรา ๕ ตำลึง คิดเป็นพระภิกษุสงฆ์นิตยภัตร สิริถวายเงินกับพระสงฆ์ ๘๔ อารามเป็นพระสงฆ์ (ดังนี้)

พระสงฆ์ที่มีนิตยภัตร

กรมหมื่นนุชิต	๑
เจ้าฟ้ามงกุฎ	๑

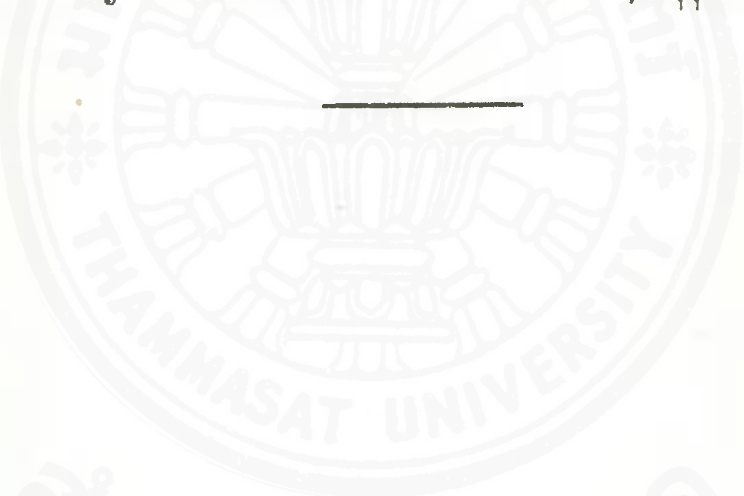
พระองค์เจ้าฤกษ์	๑
หม่อมเจ้ารอง	๑
พระราชาคณะ	๖๘
ถานาตำแหน่ง	๑๗
ถานาที่เป็นเปรียญ	๑๕
พระครูเจ้าวัด	๑๙
เปรียญ	๑๐๕
เจ้าอธิการ	๑
สามเณรเปรียญ	๗
รวม	๒๓๕

พระสงฆ์ที่รับเข้าถัง

ถานาที่เป็นเปรียญ ๓ ประโยค	๗
ถานาสามัญ	๒๗๙
เปรียญ ๓ ประโยค	๔๐
เปรียญ ๒ ประโยค	๓
พระอนุจร	๖,๗๖๖
สามเณรเปรียญ ๓ ประโยค	๒๒
รวม	๗,๑๑๗
รวมทั้งสิ้น	๗,๓๕๒ รูป

(รูปละ ๒๐ บาท) เป็นเงิน ๑,๘๓๘ ชั่ง (๑๔๗,๐๔๐บาท)

พระราชกุศลซึ่งทรงบริจาคในครั้งนี้ ก็จัดเป็นอสทิสทาน ยากที่ผู้ใดจะกระทำได้ คงจะเป็นปัจจัยให้สำเร็จแก่พระโพธิญาณโดยราชประสงค์ อนึ่งขอพรพระสงฆ์สากยบุตรพุทธชิโนรสทั้งปวง จงเป็นทิพโอสถอันประเสริฐ มาบำบัดพระโรคให้เสื่อมคลาย จะได้ทรงสร้างพระราชกุศลสำสมพระบารมีเป็นที่พึ่งแก่พระวงศานุวงศและเสนามาตยมนตรี สมณะชีพราหมณ์ประชาราษฎร ให้อยู่เย็นเป็นสุขสืบไปภายหน้า จงทรงพระเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล พระชนมทฤฆายุอุดมเทอญ ฯ

บัญชีรายวันและรายการจ่ายเงินพระราชทานพระสงฆ์
วันจันทรเดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ ถวายพระสงฆ์ ๗ พระอาราม

พระสงฆ์ที่มีนิตยภัตร

กรมหมื่นนุชิต	๑
เจ้าฟ้ามงกุฎ	๑
พระองค์เจ้าฤกษ์	๑
พระราชาคณะ	๑๒
ถานาตำแหน่ง	๕
ถานาที่เป็นเปรียญ	๗
เปรียญ	๓๐
สามเณรเปรียญ	๔
รวม	๖๑

พระสงฆ์ที่รับเข้าถัง

ถานาสามัญ	๔๒
ถานาที่เป็นเปรียญ	๑๐
พระอนุจร	๘๗๕
สามเณรเปรียญ ๓ ประโยค	๓
รวม	๙๓๐
รวมทั้งสิ้น	๙๙๑ รูป
องค์ละ ๕ ตำลึง เป็นเงิน	๒๔๗ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

วันจันทรเดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ

วัดพระเชตุพน กรมพระกลาโหม พระยาเทพวรชุน เป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๔๑๓ รูป เงิน ๑๐๓ ชั่ง ๕ ตำลึง

วัดบวรนิเวศ ๑๐๒ รูป วัดบรมนิวาส ๒๙ รูป วัดดอกไม้ ๑๘ รูป วัดสี่จีน ๑ รูป กรมมหาดเล็กเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๑๕๐ รูป เป็นเงิน ๓๗ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดสุทัศน์เทพวราราม กรมหมื่นพิทักษ์เทเวศร์ เป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๓๕๔ รูป เงิน ๘๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดรังษีสุทธาวาส กรมมหาดไทย พระยาเพ็ชรพิไชย พระยาราชเสนา เป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๗๕ รูป เงิน ๑๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

รวมแจกในวันจันทรเดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ พระสงฆ์ ๙๙๑ รูป องค์ละ ๕ ตำลึง เป็นเงิน ๒๔๗ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

วันอังคารเดือน ๓ แรม ๙ ค่ำ ถวายเงินพระสงฆ์ ๑๘ พระอาราม

ในกรุง

พระสงฆ์ที่มีนิตยภัตร

หม่อมเจ้ารอง	๑
พระราชาคณะ	๘
ถานาตำแหน่ง	๕
ถานาที่เป็นเปรียญ	๒

พระครูเจ้าวัด	๑
เปรียญ	๒๔
รวม	๔๐

พระสงฆ์ที่รับเข้าถ้ง

ถานาที่เป็นเปรียญ ๓ ประโยค	๒
ถานาสามัญ	๔๑
เปรียญ ๓ ประโยค	๕
พระอนุจร	๑,๔๒๓
สามเณรเปรียญ ๓ ประโยค	๙
รวม	๑,๔๘๐
รวมในกรุง	๑,๕๒๐

หัวเมือง

พระราชาคณะ	๓
พระครู	๒
เปรียญนิตยภัตร	๑
เปรียญ ๒ ประโยค	๓
รวม	๙

รวมในกรุงและหัวเมือง ๑.๕๒๙ รูป องค์ละ ๕ ตำลึง เป็นเงิน ๓๘๒ ชั่ง ๕ ตำลึง

วันอังคารเดือน ๓ แรม ๙ ค่ำ

วัดชนะสงคราม กรมขุนพิพิธ พระยาเพ็ชรพิไชย พระยาราชเสนา เป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๑๗๙ รูป เงิน ๔๔ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

วัดเทพธิดาราม กรมพระตำรวจ หมื่นราชามาตย์ เป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๑๒๕ รูป เงิน ๓๑ ชั่ง ๕ ตำลึง

วัดมหาธาตุ กรมขุนรามอิศเรศ พระยาเทพวรชุนเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๔๐๐ รูป เงิน ๑๐๐ ชั่ง

วัดราชนัดดา กรมมหาดเล็กเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๙๘ รูป เงิน ๒๔ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดราชบุรณะ กรมท่ากลาง หลวงรักษาสมบัติเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๓๗๘ รูป เงิน ๙๔ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดสามพระยา ๑๑๓ รูป วัดเครือวัล ๗๕ รูป กรมมหาดเล็กเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๑๘๖ รูป เงิน ๔๖ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดดาวดึงส์ ๒๔ รูป วัดฉิมพลี ๓๐ รูป วัดชิโนรสาราม ๑๔ รูป วัดใหม่ทองเสม ๑๗ รูป วัดครุฑ ๒๑ รูป วัดพวา ๒๓ รูป วัดลาดสิงขร ๑๓ รูป วัดลาดบัวขาว ๑๑ รูป วัดขุนจันทร ๑ รูป กรมพระตำรวจ พระยาอภัยโนฤทธิ เป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๑๕๔ รูป เงิน ๓๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดนนทรามัญ ๕ รูป วัดประทุมธานี ๔ รูป ในกรมแจก พระสงฆ์ ๙ รูป เป็นเงิน ๒ ชั่ง ๕ ตำลึง

รวมแจกในวันอังคาร เดือน ๓ แรม ๙ ค่ำ พระสงฆ์ ๑,๕๒๙ รูป เป็นเงิน ๓๘๒ ชั่ง ๕ ตำลึง

สิริเข้ากัน ๒ วัน ๒๕ อาราม เป็นพระสงฆ์ ๒,๕๒๐ รูป องค์ละ ๕ ตำลึง เป็นเงิน ๖๓๐ ชั่ง

รายการต่อไปนี้ไม่ได้ลงวันไว้ แต่เข้าใจว่าแจกวันพุธ เดือน ๓ แรม ๑๐ ค่ำ เพราะอยู่ในระวาง ๙ กับ ๑๑ ค่ำ

ในกรุง

พระสงฆ์ที่มีนิตยภัตร

พระราชาคณะ	๒๔
ถานาตำแหน่ง	๓
ถานาที่เป็นเปรียญ	๒
พระครูเจ้าวัด	๗
เปรียญ	๒๕
สามเณรเปรียญ	๓
รวม	๖๔

พระสงฆ์ที่รับเข้าถึง

ถานาที่เป็นเปรียญ ๓ ประโยค	๓
ถานาสามัญ	๙๔

เปรียญ ๓ ประโยค	๑๕
พระอนุจร	๒,๑๓๖
สามเณรเปรียญ ๓ ประโยค	๕
รวม	๒,๒๕๓

หัวเมือง

พระครูนิตยภัตร	๓
ฐานาสามัญ	๖
พระอนุจร	๖๘
รวม	๗๗

รวมทั้งสิ้น ๒,๓๙๔ รูป องค์ละ ๕ ตำลึง เงิน ๕๙๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

(บัญชีพระอารามและผู้แจกในวันนี้)

วัดโปรดเกษ ๒๕ รูป วัดไพรชน ๓๕ รูป วัดบริวาส ๙ รูป วัดรวก ๑๐ รูป วัดจำปา ๑๓ รูป วัดภคินีนาฎ ๒๑ รูป วัดคหบดี ๔๖ รูป หมื่นสรรเพ็ธเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๑๕๖ รูป เงิน ๓๙ ชั่ง

วัดโชตนาราม กรมท่าซ้าย พระยาโชฎึกเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๕๑ รูป เงิน ๑๒ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

วัดบางลำภู กรมพระสัสดี หลวงเทพเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๕๔ รูป เงิน ๑๓ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดคูหาสวรรค์ หมื่นอินทามาตย์เป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๒๙ รูป เงิน ๗ ชั่ง ๕ ตำลึง

วัดจักรวรรดิ กรมพระกลาโหม พระยาเทพวรชุนเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๓๐๐ รูป เงิน ๗๕ ชั่ง

วัดพิตรพิมุข ๙๑ รูป วัดใหม่พระยาศรีพิพัฒน์ ๖๗ รูป หมื่นสมุหพิมานเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๑๕๘ รูป เงิน ๓๙ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดสระเกศ ๒๖๙ รูป วัดสมอแครง ๑๖ รูป กรมหมื่นพิทักษ์เทเวศร เป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๒๘๕ รูป เงิน ๗๑ ชั่ง ๕ ตำลึง

วัดโมลีโลก ๙๔ รูป วัดปากน้ำ ๔๔ รูป พระยาอภัยโนฤทธิเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๑๓๘ รูป เงิน ๓๔ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดทองนพคุณ หมื่นราชาบาลเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๖๒ รูป เงิน ๑๕ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดทองธรรมชาติ ๔๙ รูป วัดประทุมคงคา ๒๐๑ รูป กรมขุนเดชอดิศร เป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๒๕๐ รูป เงิน ๖๒ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดเกาะแก้ว ๕๙ รูป วัดดุสิต ๑๐๔ รูป วัดภูมริน ๑๙ รูป กรมท่ากลาง หลวงรักษาสมบัติเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๑๘๒ รูป เงิน ๔๕ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดกระบือ ๔๔ รูป วัดบวรมงคล ๕๑ รูป พระยาเพ็ชรพิไชยเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๙๕ รูป เงิน ๒๓ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

วัดสมอราย กรมพระสัสดี หลวงศรีกาฬสมุทเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๕๘ รูป เงิน ๑๔ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดราชโอรส ๑๕๘ รูป วัดศาลาคฤน ๑ รูป วัดหนัง ๓๙ รูป วัดนางนอง ๕๔ รูป วัดกัลยาณมิตร ๑๑๑ รูป กรมพระสัสดี พระยาราชสุภาวดี เปนผู้แจก พระสงฆ์ ๓๕๓ รูป เงิน ๘๘ ชั่ง ๕ ตำลึง

วัดหงส์ พระพิเรนทรเทพเปนผู้แจก พระสงฆ์ ๑๙๖ รูป เงิน ๔๙ ชั่ง

รวมแจกในวันนี้ พระสงฆ์ ๒,๓๙๔ รูป องค์ละ ๕ ตำลึง เปนเงิน ๕๙๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

สิริเข้ากัน ๓ วัน พระสงฆ์ ๔,๙๑๔ รูป เงิน ๑,๒๒๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วันพฤหัสบดีเดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำ ถวายเงินพระสงฆ์ ๔๐ พระอาราม

ในกรุง

พระสงฆ์ที่มีนิตยภัตร

พระราชาคณะ	๑๘
ถานาตำแหน่ง	๕
ถานาที่เปนเปรียญ	๔
พระครูเจ้าวัด	๕
เปรียญ	๒๓
อธิการ	๑
รวม	๕๔

พระสงฆ์ที่รับเข้าถัง

ถานาที่เป็นเปรียญ ๓ ประโยค	๒
ถานาสามัญ	๘๐
เปรียญ ๓ ประโยค	๙
พระอนุจร	๒,๐๐๙
สามเณรเปรียญ ๓ ประโยค	๕
รวม	๒,๑๕๙

หัวเมือง

พระสงฆ์ที่มีนิตยภัตร

พระราชาคณะ	๓
พระครู	๑
เปรียญ	๓
รวม	๗

พระสงฆ์ที่รับเข้าถัง

ถานา	๑๖
เปรียญ	๑
พระอนุจร	๒๗๘
รวม	๒๙๕

รวมทั้งสิ้น ๒,๔๕๔ รูป องค์ละ ๕ ตำลึง เป็นเงิน ๖๑๓ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วันพฤหัศบดีเดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำ วัดสุวรรณาราม กรมพระกลาโหม พระยาเทพวรชุนเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๒๖๖ รูป เงิน ๖๖ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดพระยาทำ กรมพระสัสดี หลวงเทพเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๕๗ รูป เงิน ๑๔ ชั่ง ๕ ตำลึง

วัดเงิน ๔ รูป วัดทอง ๑๖ รูป วัดแก้ว ๓ รูป พระยาอภัยโนฤทธิเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๖๐ รูป เงิน ๑๕ ชั่ง

วัดราชคฤห์ กรมนา พระยาประชาชีพเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๙๒ รูป เงิน ๒๓ ชั่ง

วัดระฆัง ๒๔๘ รูป วัดสิงห์บางคูเวียง ๑ รูป วัดน้อยนางทำ ๙ รูป กรมท่ากลาง หลวงรักษาสมบัติเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๒๕๘ รูป เงิน ๖๔ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดราชสิทธิ์ กรมขุนพิพิธ พระยาเพ็ชร์ปาณีเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๑๓๔ รูป เงิน ๓๓ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดกลาง หมื่นราชามาตย์เป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๙๙ รูป เงิน ๒๔ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

วัดสังกระจาย พระพิเรนทรเทพเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๖๖ รูป เงิน ๑๖ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดอินทาราม หมื่นราชาบาลเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๕๖ รูป เงิน ๑๔ ชั่ง

วัดจันทาราม พระอินทรเทพเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๔๖ รูป เงิน ๑๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดอรุณ ๒๒๖ รูป วัดเศวตฉัตร ๔๓ รูป วัดวิสุทธาราม ๑๗ รูป ล้อมวัง พระยาเพ็ชรพิไชยเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๒๘๖ รูป เงิน ๗๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดอัปสรสวรรค์ กรมมหาดไทย พระศรีสหเทพเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๓๖ รูป เงิน ๙ ชั่ง

วัดอัมพวัน ๒๒ รูป วัดจอมสุดาราม ๑๒ รูป วัดอภัยทาราม ๑๑ รูป วัดบางขนุน ๑ รูป หมื่นสรรเพธภักดีเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๔๖ รูป เงิน ๑๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดอมรินทร กรมมหาดไทย พระศรีสหเทพเป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๒๕๕ รูป เงิน ๖๓ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

วัดพระยาญาติ เจ้าคุณพระยาศรีพิพัฒน์รับแจก พระสงฆ์ ๘๖ รูป เงิน ๒๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดประยุรวงศ ๒๙๐ รูป วัดนวลนรดิศ ๕๔ รูป วัดกุฎี ๑๐ รูป กรมท่า หลวงรักษาสมบัติรับไปแจก พระสงฆ์ ๓๕๔ รูป เงิน ๘๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

วัดปราสาท ในกรมแจก พระสงฆ์ ๑ รูป เงิน ๕ ตำลึง

วัดเครือ หมื่นสรรเพธแจก พระสงฆ์ ๒ รูป เงิน ๑๐ ตำลึง

รวมพระสงฆ์ ๒,๑๕๙ รูป เงิน ๕๓๙ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

รวมหัวเมือง

กรุงเก่า ๒๒๒ สมุทสงคราม ๗๐ ฉะเชิงเทรา ๓ สาครบุรี ๓ ราชบุรี ๓ หลวงพิทักษ์สุเทพ หมื่นอภัยธรรมการ เป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๒๙๕ รูป เงิน ๗๓ ชั่ง ๑๕ ตำลึง รวมในกรุงและหัวเมือง พระสงฆ์ ๒,๔๕๔ เงิน ๖๑๓ ชั่ง ๑๐ ตำลึง (จำนวนรายละเอียดแตกกับยอดในประกาศ น่าจะจดยกพร่อง เห็นว่าเป็นของเก่าจึงคงไว้)

พระราชนิพนธ์ทรงขมาพระสงฆ์

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเป็นอดีตล่วงแล้ว ๒๓๙๓ พรรษาสุกาล ผคุณมาส ศุกรปักษ์ ฉัฏฐมีดิถี โสรววาร ปริเฉทกาลกำหนด เพลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จบรมนาถ บรมธรรมิกราชาธิราชบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพระประชวรมีความรำจวนพระราชหฤทัยถึงพระราชกิริยาซึ่งได้ทรงประพฤติมา ในการซึ่งได้ทรงปฏิสันถารปราศรัยและมีพระราชดำรัสด้วยกิจใดๆกับพระสงฆ์ราชาคณะถานานุกรมบาเรียนและภิกษุอนุจร องค์ใด ๆ ก็ดี ตั้งแต่จำความได้มาจนกาลบัดนี้ ทรงพระปริวิตกระแวงอยู่ ว่าเกลือกจะมีความพลั้งพลาดประมาทในโวหารเป็นการอคารวะ ไม่สมควรที่จะทรงตรัสแก่สมณะบรรพชิตในพระศาสนา อนึ่งตั้งแต่ทรงถวัลยราชราชาภิเษกมา บางทีอธิกรณ์มีในพระสงฆ์ ก็ได้ทรงตรัสประภาษเป็นพระราชดำริดุจหนึ่งกระด้าง เพื่อจะให้พระราชาคณะถานานุกรมเจ้าหมู่เจ้าคณะทั้งปวงเกรงพระราชานุภาพ จะให้อุตสาหะสั่งสอนศิษยานุศิษย์และปราบปรามภิกษุอลัชชีเหล่าอันธพาล ให้พระพุทธศาสนาถาวรวัฒนาการบริสุทธิสะอาด ด้วยอำนาจพระเดชานุภาพสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ที่เป็นศาสโนปถัมภก ก็ครั้งนี้มีพระราชวิตกว่าพระราชกิริยาทั้งปวงนั้นลางอันจะเป็นอคารวะและไม่เป็นที่ชอบใจแก่พระผู้เป็นเจ้าบางองค์ทรงวิปฏิสารอยู่ จึงมีพระราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสีหนาทอาราธนาภาพเจ้าฟ้ามงกุฎสมมุติเทวาวงศ ให้เป็นธุระรับเชิญกระแสพระราชโองการ มาอ่อนน้อมนมัสการขอขมาโทษที่จะพึงมี เพราะพระราชดำรัสซึ่งทรงตรัสเย้าหยอกฤๅคมคายใด ๆ ก็ดีทั้งปวง เป็นพระ

ราชกิริยาอันล่วงเป็นไปในพระราชาคณะ ถานานุกรม บาเรียน ภิกษุ อนุจรองค์ใด ๆ ในเวลาอันใดอันหนึ่งซึ่งล่วงมาแล้วนั้น ให้ทราบตลอดไปทุกรูปบรรดาที่ได้เคยเข้ามารับราชนิมนตนกิจทั้งปวง ขอให้พระผู้เป็นเจ้าทุกองค์จงปลงอัธยาศัย ออมอดโทษถวายอภัยด้วยน้ำใจอันเต็มไปด้วยเมตตากรุณาเป็นบุเรจาริก อย่าให้เป็นกรรมเวรต่อไป ให้สิ้นพระราชวิปฏิสารรำคาญทั้งปวงนั้น อนึ่งขอให้พระผู้เป็นเจ้าทั้งปวงจงกระทำสัตยาธิษฐาน ด้วยคุณพระศรีรัตนตรัยและจตุปาริสุทธศีลและศาสนานุสิกขากิจ ถวายพระราชกุสโลทิศแด่สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ให้มีประชวรคลายหายพระโรคเป็นเกษมสุขสวัสดิ์ ให้ได้ทรงปฏิบัติบำเพ็ญพระกุศล เป็นพุทธการบารมี เพื่อพระโพธิญาณ สมควรแก่การที่ได้ทรงประสบพบพระพุทธศาสนา อันเป็นอตุลาดิศัยบุญเขตต์นี้เทอญ ฯ

ให้พระราชาคณะและถานานุกรมบรรดาที่ได้มาอ่านกระแสพระราชโองการนี้ บอกแก่พระราชาคณะ ถานานุกรมและบาเรียน ในอารามที่ยังไม่ได้อ่าน มาอ่านณศาลายามค่ำเวลาบ่ายต่อ ๆ ไปเถิด.

กระแสรับสั่งให้แจกเงินราษฎร

วันศุกร เดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ ปีจอโทศก เพลาย่ำรุ่งแล้ว เจ้าจอมมารดาอิ่มกับท้าวศรีสัจจาแสงออกมาที่ประตูสนามราชกิจ ทูลกับพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอรรณพว่า มีพระราชโองการโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า ให้พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอรรณพ ให้เรียกเอาเงินตราที่พระคลังมหาสมบัติ มาแจกแก่ราษฎรคนละบาท ตั้งแต่วันศุกรเดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ ปีจอโทศกไปทุกวัน เมื่อเชิญพระกระแสพระราชโองการออกมานั้น กรมหมื่นวงศาสนิท พระองค์เจ้าลัดดาวัลิ์ พระองค์เจ้าอุไร ขุนเสมอใจราช นายไชยชรรค์ อยู่พร้อมกัน.

อธิบายตอนท้าย

เมื่อพระอาการประชวรหนักลง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จแปรสถานมาประทับอยู่ณพระวิมานองค์ตะวันตก พระองค์ดำรงอยู่ในพระสติสัมปชัญญเป็นปกติเรียบร้อยมา แต่พระอาการนั้นยังทรุดหนัก ๆ ตามลำดับ จนถึงณวันพุธขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุน ยังเป็นโทศกจุลศักราช ๑๒๑๒ เวลา ๘ ทุ่ม ๕ บาท เสด็จสวรรคต พระชนมายุ ๖๓ ปีกับ ๑๑ วัน เสด็จดำรงในสิริราชสมบัติ ๒๖ ปี ๗ เดือน ๒๓ วัน.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
THAMMASAT UNIVERSITY

